

Over waargenomen onrechtvaardigheid en radicalisering

*M. Bal en K. van den Bos**

Terrorisme en de dreiging die hiervan uitgaat, behoren tot de meest typerende kenmerken van de hedendaagse samenleving (Kruglanski e.a. 2014). Hoewel terrorisme zelf niet een nieuw fenomeen is, lijken terroristische daden tegenwoordig een effectiever middel te zijn dan vroeger als het gaat om het inboezemen van angst bij grote delen van de samenleving. Wellicht is dit onder invloed van globalisering en technologische vooruitgang, zoals het internet (IEP 2015). Zeer regelmatig worden we opgeschrikt door terroristische aanslagen via berichten op het nieuws of in sociale media. De aandacht voor terrorisme in beleid en onderzoek is de laatste jaren navenant toegenomen. Voor verschillende wetenschappelijke disciplines, waaronder de sociale wetenschappen, ligt er een belangrijke uitdaging in het doorgronden van terrorisme en de processen die hierbij een rol spelen. Een beter begrip van de wijze waarop radicaliseringsprocessen verlopen, kan een belangrijke bijdrage leveren aan een effectieve benadering om in te grijpen in deze processen en aldus terrorisme tegen te gaan. In het onderzoek naar terrorisme kan onderscheid worden gemaakt tussen een visie op terrorisme als *syndroom* en als *instrument* (Kruglanski & Fishman 2001). In het eerste geval wordt gezocht naar specifieke kenmerken van 'de terrorist'. Terrorisme wordt als het ware als een mentale ziekte benaderd. In het tweede geval is het onderzoek gericht op de rol van normale psychologische processen. In deze instrumentbenadering is er veel aandacht voor de vraag wanneer terrorisme wordt gezien als een effectief middel om een bepaald doel (van maatschappelijke verandering) te bereiken. Situationele kenmerken worden hierbij veelal belangrijker geacht dan individuele verschil-

* Dr. Michèlle Bal is als universitair docent Algemene Sociale Wetenschappen verbonden aan de Universiteit Utrecht. Prof. dr. Kees van den Bos is hoogleraar Empirische Rechtswetenschap en hoogleraar Sociale Psychologie aan de Universiteit Utrecht.

len in mentale gesteldheid. Toch staan deze benaderingen niet recht tegenover elkaar. Wat ze verbindt is dat percepties van onrecht worden (of kunnen worden) gezien als belangrijke onderliggende factor in het proces van radicalisering naar terrorisme.

In deze bijdrage bestuderen we basale psychologische processen, zoals percepties van onrecht en gerelateerde gevoelens van onzekerheid en onvoldoende zelfcorrigerende vermogens. Hiermee gaan wij in detail in op hoe de door velen veronderstelde rol van waargenomen rechtvaardigheid precies een rol speelt in radicaliseringsprocessen.

In deze bijdrage zullen wij die rol ten opzichte van eerdere beschouwingen nader trachten te specificeren en verdiepen. De factoren die we in dit artikel bespreken, kunnen worden gezien als algemene factoren die belangrijk zijn bij verschillende vormen van radicalisering.

De factoren gelden zowel voor links- en rechts-extremistische radicalisering als voor meer religieus georiënteerde radicalisering, zoals moslimradicalisering. In dit artikel presenteren we dus een algemeen theoretisch model van radicalisering, dat hopelijk voor het begrijpen van meerdere vormen van radicalisering relevant is. We richten ons hierbij op zowel wetenschappers als beleidsmakers die geïnteresseerd zijn in het begrijpen van de details en in mogelijke preventie van radicalisering. We zullen eerst nagaan hoe onrechtvaardigheid een rol speelt in het proces van radicalisering en we behandelen vervolgens de consequenties van deze onrechtvaardigheidspercepties om beter te kunnen begrijpen hoe terrorisme een aantrekkelijk instrument kan worden om verandering in de maatschappij teweeg te brengen.

Waargenomen onrechtvaardigheid

Er bestaan verschillende modellen die psychologische factoren in het proces van radicalisering beschrijven (zie bijvoorbeeld Kruglanski e.a. 2014; McCauley & Moskalenko 2008; Moghaddam 2005). Wat deze modellen gemeen hebben, is dat ze allemaal verwijzen naar het gevoel van onrecht, dat al belangrijk is in vroege stadia van radicalisering. Percepties van onrechtvaardigheid kunnen op verschillende manieren tot stand komen, zoals door een oneerlijke verdeling van waardevolle goederen en bronnen (Adams 1965) of door een oneerlijke behandeling (Tyler & Lind 1992).

Wanneer het gaat om de rechtvaardigheid van een verdeling spreken we vaak van distributieve rechtvaardigheid en hierbij spelen ideeën over ‘het verdienen’ (*deservingness*) en ‘ergens recht op hebben’ (*entitlement*) een belangrijke rol (Feather 2003; Walster e.a. 1973). Het is belangrijk te beseffen dat deze percepties van onrecht per definitie subjectief zijn. Wat de een volkomen normaal vindt, kan een ander als enorm onrechtvaardig ervaren. De rechtvaardigheid van een situatie kan op grond van verschillende principes worden beoordeeld (Deutsch 1975). Soms zullen mensen een gelijke verdeling van een bepaalde uitkomst het meest rechtvaardig vinden, ongeacht de hoeveelheid input die eenieder heeft geleverd, terwijl in andere situaties de personen die het meest hebben bijgedragen aan een bepaalde uitkomst ook het grootste deel van die uitkomst verdienen. Welk principe van rechtvaardigheid als meest passend wordt gezien, verschilt per situatie en tussen individuen. Wanneer een situatie echter als onrechtvaardig wordt beoordeeld, kan dit sterke emotionele reacties teweegbrengen en ook gedragsmatige reacties uitlokken (Van Stekelenburg & Klandermans 2013).

Uit onderzoek onder Nederlandse jongeren naar rechts-extremistische en moslimextremistische denkbeelden blijkt dat gevoelens van relatieve deprivatie vaak een rol spelen (Doosje e.a. 2012, 2013). Bij relatieve deprivatie maken mensen een vergelijking tussen zichzelf en vergelijkbare anderen. Wanneer mensen het gevoel hebben dat anderen onverdiend beter af zijn dan zichzelf, roept dit negatieve emoties op (Runciman 1966). Deze sociale vergelijkingen kunnen plaatsvinden tussen individuen, maar kunnen ook gaan over groepen waartoe iemand behoort (bijvoorbeeld op basis van etniciteit of religie, zie Crosby 1976). Radicale denkbeelden lijken vooral voort te komen uit gevoelens van relatieve deprivatie op basis van sociale groepsvergelijkingen. Mensen die radicaliseren hebben vaak het idee dat belangrijke groepen waartoe zij behoren, worden achtergesteld ten opzichte van relevante andere groepen in de samenleving.

Wanneer de gevoelens van relatieve deprivatie in het proces van radicalisering onder rechtse en moslimjongeren nader wordt bestudeerd, valt een interessant verschil tussen deze twee groepen op (Van den Bos e.a. 2009). Binnen radicalisering onder rechtse jongeren in Nederland speelt vooral het idee dat moslims hun banen, hun huizen en hun vrouwen afpakken. Daarentegen brengen moslimjongeren hun negatieve gevoelens van relatieve deprivatie vooral in met een falende

overheid, die onvoldoende geïnteresseerd is in het welzijn van deze jongeren en te weinig doet tegen discriminatie. Zo stellen moslimjongeren bijvoorbeeld: '[D]e regering komt niet echt voor ons op, de manager van de Albert Heijn op de hoek ook niet' (Van den Bos e.a. 2009).

Het lijkt dus zo te zijn dat specifieke vormen van deprivatie belangrijker zijn binnen verschillende vormen van radicalisering. Waar rechtse jongeren vooral relatieve deprivatie ervaren ten opzichte van vergelijkbare groepen in de samenleving (horizontale relatieve deprivatie), lijken moslimjongeren vooral gericht te zijn op het gebrek aan kansen die geboden worden door autoriteiten binnen de samenleving (verticale relatieve deprivatie).

In plaats van gevoelens van relatieve deprivatie, speelt bij links-extremistische radicalisering vaak een gevoel van moreel onrecht een centrale rol. Volgens links-extremisten kunnen sommige zaken niet door de beugel, omdat ze onjuist of slecht zijn vanuit een moreel standpunt. Bij radicalisering met betrekking tot asiel- of dierenrechten wordt bijvoorbeeld vaak een aangetast rechtvaardigheidsgevoel benoemd. Omdat dit een gevoel van 'moreel gelijk hebben' is, is er geen discussie mogelijk. Daardoor is dit gevoel van onrecht waarschijnlijk lastiger te beïnvloeden dan gevoelens van groepsdeprivatie. We zijn immers lid van meerdere groepen en kunnen ons dus op andere groepslidmaatschappen richten, maar de overtuiging dat iets moreel niet deugt, is niet gemakkelijk mentaal weg te stoppen. Daarmee kan ingrijpen in de oorzaken van links-extremisme wellicht dus ook moeilijker zijn dan in geval van andere vormen van radicalisering. Naast gevoelens van onrecht die voortkomen uit ideeën over distributieve rechtvaardigheid (waaronder relatieve deprivatie) of moreel gelijk, kan procedurele onrechtvaardigheid, oftewel een onrechtvaardige behandeling, ook negatieve emotionele en gedragsmatige reacties oproepen (Lind & Tyler 1988; Tyler & Lind 1992). Mensen willen graag met respect worden behandeld en vinden inspraak in belangrijke beslissingen belangrijk. Wanneer ze het gevoel krijgen dat hun mening er niet toe doet of dat ze op een respectloze manier worden behandeld, zal dit ook percepties van onrecht oproepen.

Ongeacht de bron van onrechtvaardigheidspercepties, wanneer mensen een situatie ervaren als onrechtvaardig, wordt dit ook diep doorleefd. Reacties op onrecht hebben dan ook vaak een impulsief en rigide karakter. Wanneer mensen het gevoel hebben dat hun onrecht

is aangedaan, voelen ze doorgaans een soort morele woede (Montada & Schneider 1989). Deze morele woede kan een belangrijke motivator zijn voor onder andere agressieve gedragsintenties of de acceptatie van geweld als middel om een doel te bereiken. Mensen voelen zich verraden, meestal door dominante krachten in de maatschappij, en willen dan wraak nemen op degenen die zij verantwoordelijk houden voor het gepleegde onrecht. Wanneer mensen dergelijke extern gerichte emoties ervaren, zullen ze eerder geneigd zijn negatief en agressief gedrag te vertonen of dit soort gedrag goed te keuren bij anderen.

Naast extern gerichte emoties, kunnen percepties van onrecht ook intern gerichte emoties opwekken. Angst lijkt hierbij het belangrijkste type emotie te zijn dat wordt ervaren. Mensen voelen zich bedreigd doordat zij het gevoel hebben een achtergestelde positie in te nemen in de samenleving. Gevoelens van angst leiden niet zozeer tot agressieve gedragsintenties, maar kunnen er wel voor zorgen dat mensen zich afwenden van de samenleving en zich isoleren van hun sociale omgeving. Deze mensen zetten vraagtekens bij de legitimiteit van de autoriteiten, wat ertoe kan leiden dat ze zich afsplitsen en de huidige status quo expliciet afkeuren.

Persoonlijke onzekerheid en wereldbeeldbedreiging

Ervaren onrecht en daaraan gerelateerde emoties zullen natuurlijk niet automatisch leiden tot radicalisering. Wanneer onrechtvaardigheidsgevoelens gepaard gaan met onzekerheid en een bedreiging van belangrijke wereldbeelden, wordt de aantrekkingskracht van radicale ideologie groter. Het is belangrijk om een onderscheid te maken tussen informatiele onzekerheid en persoonlijke onzekerheid (Van den Bos 2009). Dit kan worden vergeleken met het verschil tussen weten dat je onzeker bent en je onzeker voelen. In sommige situaties kan informatiele onzekerheid, oftewel gebrek aan informatie, nog wel handelbaar zijn. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer je op het punt staat op vakantie te gaan naar een nieuw en onbekend land en je positieve spanning voelt. Persoonlijke onzekerheid daarentegen, oftewel je onzeker voelen over jezelf, is een negatief gevoel dat mensen graag willen voorkomen.

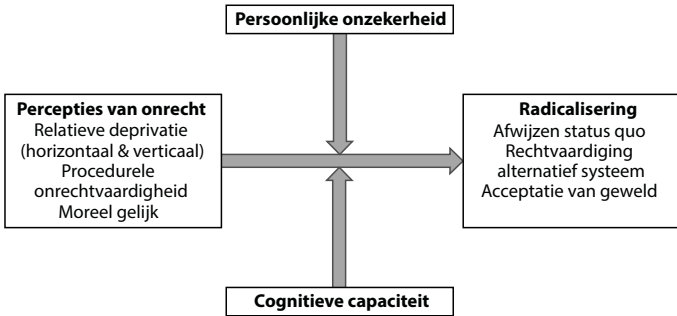
Persoonlijke onzekerheid kan ontstaan wanneer mensen het gevoel hebben niet te kunnen voldoen aan eisen die aan hen gesteld worden vanuit de maatschappij. Mensen kunnen bijvoorbeeld voelen dat ze tekortschieten in de prestaties die ze leveren. Ze hebben het gevoel dat er meer van hen verwacht wordt of dat ze beter zouden kunnen presteren. Anderzijds kunnen mensen ook het gevoel hebben dat de maatschappij bepaalde culturele normen en waarden oplegt, waaraan zij moeten assimileren. Hierdoor kunnen mensen zich onzeker gaan voelen over zichzelf en hun eigen normen en waarden. Wanneer mensen daarbij ook nog het gevoel hebben dat deze eisen uit de maatschappij onrechtvaardig zijn, vergroot dit de kans dat zij zich zullen afzetten tegen deze maatschappij. Mensen kunnen zich bijvoorbeeld belemmerd voelen in hun prestatie, omdat ze zich gediscrimineerd voelen, of zij kunnen het oneerlijk vinden dat van hen wordt gevraagd om persoonlijke waarden in te ruilen voor de dominante normen en waarden in een samenleving. Radicaal gedachtegoed kan dan een aantrekkelijk alternatief worden. Op deze manier kunnen gevoelens van persoonlijke onzekerheid dus een moderator zijn in de relatie tussen percepties van onrecht en radicalisering.

Specifiek kunnen radicale denkbeelden werken als een afweermecanisme voor gevoelens van persoonlijke onzekerheid. Omdat persoonlijke onzekerheid een negatief gevoel is, zullen mensen ernaar streven deze gevoelens zo snel mogelijk te verminderen. Radicale ideologieën bieden dan vaak een uitkomst, omdat deze voornamelijk bestaan uit zwart-witideeën, waarbij geen ruimte is voor nuances, onduidelikheden en dus onzekerheden. Wanneer mensen op zoek zijn naar zekerheid, kunnen radicale denkbeelden daarom aantrekkelijker worden.

Impulsieve versus gecontroleerde reacties

Een tweede belangrijke moderator in de relatie tussen percepties van onrecht en het radicaliseringsproces zijn correctieprocessen, die vaak (maar niet altijd) plaatsvinden na initiële emotionele reacties. Als mensen sterke emoties ervaren, zullen zij in de meeste situaties niet direct reageren vanuit deze emoties, maar meer gecontroleerde reacties laten zien. Woede leidt bijvoorbeeld niet automatisch tot agressie, maar kan ook op een meer constructieve manier, zoals in een discus-

Figuur 1 Vereenvoudigd model van psychologische factoren in het proces van radicalisering

sie, worden geuit. Dat betekent echter niet dat mensen de emotie niet ervaren. Deze eerste emotionele gedragsimpulsen worden meestal gecorrigeerd om tot een meer sociaal gepaste reactie te komen. In een onderzoeksetting kunnen deze correctieprocessen worden bemoeilijkt door mensen een extra denктаak te geven tijdens het reageren op een bepaalde situatie. Op die manier hebben zij minder mentale ruimte vrij, oftewel lage cognitieve capaciteit, om hun initiële emoties te corrigeren. Uit dit type onderzoek blijkt dat wanneer correctieprocessen worden bemoeilijkt, negatievere, impulsievere en rigide reacties vaker voorkomen (Van den Bos e.a. 2006). Cognitieve capaciteit is hiermee dus een tweede moderator in de relatie tussen ervaren onrecht en radicalisering. Zoals betoogd kunnen percepties van onrecht sterke emoties van boosheid en angst teweegbrengen. Deze sterke emoties zorgen vaak voor impulsieve gedragsneigingen. Wanneer mensen direct reageren vanuit deze emoties is er weinig ruimte voor reflectie en nuances, wat dus kan leiden tot rigide en gepolariseerde reacties. Alleen wanneer er onvoldoende mentale ruimte beschikbaar is of mensen niet gemotiveerd zijn hun reacties te corrigeren, wordt de kans op radicalisering vergroot. In figuur 1 wordt een theoretisch model gepresenteerd van de besproken psychologische factoren in relatie tot het proces van radicalisering.

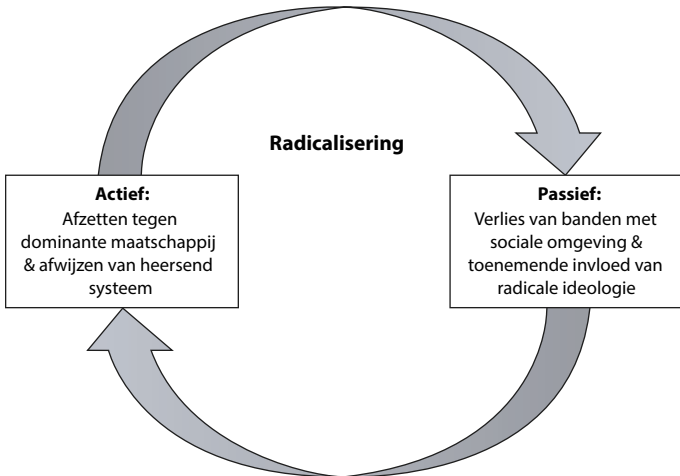
Radicale denkbeelden als alternatief

Radicaal gedachtegoed ontstaat vaak als reactie op ervaren onrecht en een onvrede met het huidige maatschappelijke systeem (Bal & Van den Bos, in druk). Doordat individuen zich onrechtvaardig behandeld voelen, gaan ze op zoek naar een alternatief systeem waarbinnen dergelijk onrecht niet bestaat. Een radicale ideologie kan voorzien in zo'n alternatief systeem, waarbij het kan gaan om het stichten van een nieuwe organisatie dan wel om aansluiting bij een reeds bestaande organisatie. In het voorgaande hebben we besproken hoe waargenomen onrechtvaardigheid kan leiden tot radicalisering. Binnen een radicale ideologie spelen percepties van rechtvaardigheid echter ook een belangrijke rol.

Ten eerste wordt binnen een radicale ideologie de status quo in de samenleving expliciet afgewezen. Een belangrijk kenmerk van radicale groeperingen is dat zij de dominante cultuur met haar geldende normen en waarden zien als niet-legitiem en onrechtvaardig. Ten tweede wordt een alternatief systeem geboden en gerechtvaardigd. In een radicale ideologie wordt vaak een alternatieve samenleving voorgesteld, die wordt afgezet tegen de huidige maatschappij. Het door de radicale groep aangeboden alternatieve systeem wordt gezien als beter en rechtvaardiger dan de huidige maatschappij.

Deze meer actieve variant van radicaliseren, die uitgaat van de radicaliserende persoon zelf en waarin percepties van (on)rechtvaardigheid een centrale rol spelen, gaat samen met een passievere vorm van radicalisering, die van buitenaf invloed heeft op de radicaliserende persoon. Wanneer mensen zich aansluiten bij een radicale groepering, zetten ze zich niet alleen af tegen het heersende systeem, de banden met hun sociale omgeving worden vaak ook steeds minder sterk. Mensen die radicaliseren, isoleren zich meestal van de dominante maatschappij. Relaties met familieleden en vrienden verliezen aan waarde en intensiteit, waardoor een vicieuze cirkel van radicalisering ontstaat. Zie voor een grafische weergave daarvan figuur 2.

Mensen zetten zich af tegen de huidige maatschappij en wijzen de heersende normen en waarden af, wat leidt tot een verminderde band met de samenleving en de sociale omgeving en, vice versa, ze verliezen connecties met familie en vrienden, wat leidt tot het meer en meer terugvallen op de radicale groep en het aanhangen van de daarbinnen

Figuur 2 De vicieuze cirkel van radicalisering

geldende normen en waarden (vgl. Geelhoed & Staring 2016). In deze vicieuze cirkel nemen rigide denkpatronen steeds verder toe, waardoor radicaal gedachtegoed in toenemende mate als rechtvaardig zal worden gezien. Dit kan uiteindelijk uitmonden in de acceptatie van agressie als mogelijke oplossing voor het probleem en daarmee tot het rechtvaardigen van terroristische daden.

Dit proces van radicalisering kan worden versneld door afwijzende reacties vanuit de maatschappij op radicale denkbeelden. Wanneer individuen zich bedreigd voelen in hun wereldbeelden, worden deze vaak op een rigide manier verdedigd. Amerikaans onderzoek laat bijvoorbeeld zien dat mensen negatiever zijn over iemand die kritiek levert op de Verenigde Staten naarmate de nationale identiteit belangrijker is (Jost e.a. 2004). Als mensen meer waarde hechten aan hun nationale identiteit is een negatieve boodschap over die identiteit meer bedreigend dan wanneer de nationale identiteit geen centraal onderdeel vormt van de identiteit van een persoon.

Binnen een radicale ideologie staat vaak een aantal sociale normen en gedragsregels centraal. Geconfronteerd met kritiek op deze ideologie zal de radicaliserende persoon zich vaak bedreigd voelen in zijn wereldbeeld en de ideologie rigide verdedigen. Het proces van radicalisering kan daardoor juist versnellen en verheviggen.

Als we radicalisering tegen willen gaan, lijkt het expliciet kritiek leveren op een radicale ideologie dus vaak een tegengesteld effect te hebben aan wat beoogd wordt. Maar wat kan dan wel een goede manier zijn om radicalisering tegen te gaan?

Ingrijpen

In het voorgaande hebben we enkele belangrijke psychologische factoren besproken die volgens ons een centrale rol spelen in het proces van radicalisering en vooral in de vatbaarheid voor radicale ideologie en de vroege stadia van radicalisering. Ingrijpen in deze eerste stadia van radicalisering is belangrijk, denken wij, om ten minste twee redenen. Ten eerste kunnen interventies worden gericht op een relatief grote groep individuen. Het proces van radicalisering kan worden gezien als een piramide bestaande uit een brede basis sympathisanten en een spitse top, waarin het kleine aantal personen die volledig radicaliseren naar terrorisme zich bevindt (McCauley & Moskalenko 2008). Door interventies te richten op de basis van de piramide wordt een relatief grotere groep individuen aangesproken. Daarnaast hebben interventies in deze vroege stadia van radicalisering waarschijnlijk een grotere kans van slagen dan interventies in een later stadium, omdat de gevolgen van radicalisering dan moeilijker omkeerbaar zijn. In het huidige artikel betogen wij dat vooral percepties van onrecht in combinatie met gevoelens van persoonlijke onzekerheid mensen meer vatbaar kan maken voor radicaal gedachtegoed, zeker wanneer mensen onvoldoende mentale ruimte hebben om hun eerste reacties te corrigeren. Deze percepties zijn, zoals gezegd, per definitie subjectief en dat maakt ingrijpen ook erg complex (Thomas & Thomas 1928). Percepties functioneren namelijk als een persoonlijk filter dat de interpretatie van situaties en het gedrag van anderen kleurt. Een empathisch bedoelde opmerking kan bijvoorbeeld worden opgevat als bemoeizucht of achterdocht. Daarbij komt nog dat sociale interacties vaak ambigu zijn en daardoor voor meerdere interpretaties vatbaar, wat de invloed van percepties alleen maar vergroot. Omdat mensen het gevoel hebben in hun recht te staan wanneer zij een situatie als onrechtvaardig ervaren, kunnen percepties van onrecht in het bijzonder een krachtige drijfveer voor attitudes en gedrag zijn. Het direct proberen te beïnvloeden van deze percepties

door mensen aan te spreken op hun radicale denkbeelden zal daarom vaak niet effectief zijn in het tegengaan van radicalisering. Een indirecte benadering, waarbij het ervaren van (procedurele) rechtvaardigheid centraal staat, is volgens ons effectiever.

Als mensen zich rechtvaardig bejegend voelen, zullen zij vervolgens wellicht meer openstaan voor hernieuwde deelname aan de maatschappij. Een interessante manier waarop dit zou kunnen, is door groepssymbolen positiever te waarderen, zoals het Suikerfeest voor moslims. Dit lijkt wellicht in eerste instantie tegenintuïtief, maar door belangrijke culturele symbolen te waarderen in de dominante maatschappij wordt erkend dat deze daarin een plaats verdienen. Dit kan gevoelens van rechtvaardigheid binnen de maatschappij verhogen. Wanneer mensen zich met respect behandeld voelen en het gevoel hebben dat zij ook een eigen plek hebben in de maatschappij, zullen zij meer bereid zijn deel te nemen aan de dominante maatschappij. Ervaren rechtvaardigheid zorgt er vervolgens voor dat personen er wellicht ook meer voor openstaan gewezen te worden op negatief gedrag van de radicale groep. Wanneer mensen zich een meer gerespecteerd onderdeel van de maatschappij voelen, zal deze kritiek op het radicale gedachtegoed niet langer zorgen voor defensief gedrag en een verdediging van de radicale ideologie, maar kan het de radicale groep een minder aantrekkelijke bron van identificatie maken. Kortom, ervaren onrechtvaardigheid kan een belangrijke bron zijn van toenemende radicalisering. Ervaren rechtvaardigheid, daarentegen, kan mogelijk bijdragen aan de preventie van radicalisering. Het kan dus interessant zijn onrechtvaardigheids- en rechtvaardigheids-percepties in toekomstige studies en beleid verder uit te werken.

Literatuur

Adams 1965

J.S. Adams, 'Inequity in social exchange', in: L. Berkowitz (red.), *Advances in experimental social psychology*. Vol. 2, New York: Academic Press 1965, p. 267-299.

Bal & Van den Bos, in druk

M. Bal & K. van den Bos, 'From system acceptance to embracing alternative systems and system rejection: Tipping points in processes of radicalization', *Translational Issues in Psychological Science* (in druk).

Van den Bos 2009

K. van den Bos, 'Making sense of life: The existential self trying to deal with personal uncertainty', *Psychological Inquiry* (20) 2009, p. 197-217.

Van den Bos e.a. 2006

K. van den Bos, S.L. Peters, D.R. Bobocel & J.F. Ybema, 'On preferences and doing the right thing: Satisfaction with advantageous inequity when cognitive processing is limited', *Journal of Experimental Social Psychology* (42) 2006, p. 273-289.

Van den Bos e.a. 2009

K. van den Bos, A. Loseman & B. Doosje, *Waarom jongeren radicaliseren en sympathie krijgen voor terrorisme. Onrechtvaardigheid, onzekerheid en bedreigde groepen*, Den Haag: WODC 2009.

Crosby 1976

F. Crosby, 'A model of egoistical relative deprivation', *Psychological Review* (83) 1976, p. 85-113.

Deutsch 1975

M. Deutsch, 'Equity, equality, and need: What determines which value will be used as the basis of distributive justice?', *Journal of Social Issues* (31) 1975, p. 137-149.

Doosje e.a. 2012

B. Doosje, K. van den Bos, A. Loseman, A.R. Feddes & L. Mann, "'My in-group is superior!": Susceptibility for radical right-wing attitudes and behaviors in Dutch youth', *Negotiation and Conflict Management Research* (5) 2012, p. 253-268.

Doosje e.a. 2013

B. Doosje, A. Loseman & K. van den Bos, 'Determinants of radicalization of Islamic youth in the Netherlands: Personal uncertainty, perceived injustice, and perceived group threat', *Journal of Social Issues* (69) 2013, p. 586-604.

Feather 2003

N.T. Feather, 'Distinguishing between deservingness and entitlement: Earned outcomes versus lawful outcomes', *European Journal of Social Psychology* (33) 2003, afl. 3, p. 367-385.

Geelhoed & Staring 2016

F. Geelhoed & R.H.J.M. Staring, 'Wereldbeelden en weerbaarheid van Turks-Nederlandse jongeren', *Justitiële verkenningen* (42) 2016, afl. 2, p. 49-65.

IEP 2015

Institute for Economics and Peace (IEP), *Global Terrorism Index*, Sydney: IEP 2015.

Jost e.a. 2004

J.T. Jost, M.R. Banaji & B.A. Nosek, 'A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo', *Political Psychology* (25) 2004, p. 881-919.

Kruglanski & Fishman 2001

A. Kruglanski & S. Fishman, 'The psychology of terrorism: "Syndrome" versus "tool" perspectives', *Terrorism and Political Violence* (18) 2001, p. 193-215.

Kruglanski e.a. 2014

A.W. Kruglanski, M.J. Gelfand, J.J. Bélanger, A. Sheveland e.a., 'The psychology of radicalization and deradicalization: How significance quest impacts violent extremism', *Advances in Political Psychology* (35) 2014, p. 69-93.

Lind & Tyler 1988

E.A. Lind & T.R. Tyler, *The social psychology of procedural justice*, New York: Plenum 1988.

McCauley & Moskalenko 2008

C. McCauley & S. Moskalenko, 'Mechanisms of political radicalization: Pathways toward terrorism', *Terrorism and Political Violence* (20) 2008, p. 415-433.

Moghaddam 2005

F.M. Moghaddam, 'The staircase to terrorism: A psychological exploration', *American Psychologist* (60) 2005, p. 161-169.

Montada & Schneider 1989

L. Montada & A. Schneider, 'Justice and emotional reactions to the disadvantaged', *Social Justice Research* 1989, p. 313-344.

Runciman 1966

W.G. Runciman, *Relative deprivation and social justice: A study of attitudes to social inequality in twentieth-century England*, London: Routledge & Kegan Paul 1966.

Van Stekelenburg & Klandermans 2013

J. Stekelenburg & B. Klandermans, 'The social psychology of protest', *Current Sociology* (61) 2013, p. 886-905.

Tajfel & Turner 1979

H. Tajfel & J.C. Turner, 'An integrative theory of intergroup conflict', in: W.G. Austin & S. Worchel (red.), *The social psychology of intergroup relations*, Monterey, CA: Brooks/Cole 1979, p. 33-47.

Thomas & Thomas 1928

W.R. Thomas & E.S. Thomas, *The child in America*, New York: Knopf 1928.

Tyler & Lind 1992

T.R. Tyler & E.A. Lind, 'A relational model of authority in groups', in: M.P. Zanna (red.), *Advances in experimental social psychology. Vol. 25*, San Diego, CA: Academic Press 1992, p. 115-191.

Walster e.a. 1973

E. Walster, E. Berscheid &
G.W. Walster, 'New directions in
equity research', *Journal of Per-
sonality and Social Psychology*
(25) 1973, p. 151-176.